

Gezien, gehoord, gelezen

John Taylor

Body horror. Photojournalism, catastrophe and war

Manchester (Manchester University Press), 1998, 216 p., ISBN 0-8147-8239-6

Sinds halverwege de negentiende eeuw de eerste fotografen op de slagvelden verschenen, kan het thuisfront kennismaken van 'het ware gezicht' van de oorlog. De camera liegt immers niet, zo gold en geldt nog steeds de populaire opvatting, en foto's zijn daarom te beschouwen als onweerlegbaar bewijsmateriaal van wat mensen elkaar aandoen. Door de alomtegenwoordige moderne nieuwsmedia zijn beelden van verminkte lichamen, lijken, massagraven en menselijk lijden vertrouwd geworden. Die media-aandacht voor lichamelijke gruwelen vormt het centrale onderwerp van *Body horror*, geschreven door de Britse foto- en kunsthistoricus John Taylor. Het boek is te beschouwen als een uitwerking van thema's die hij eerder aansneet in *War Photography* uit 1991, dat eveneens handelt over het gebruik van realistische foto's in de Britse pers. Daarin analyseerde Taylor de rol van de persfotografie in de beide wereldoorlogen, de Falklandoorlog en het Noord-Ierse conflict. De nadruk lag daarbij op 'The body in the press', zoals de titel van het laatste hoofdstuk luidt.

In *Body horror* staat niet zozeer de pers, maar het menselijke lichaam centraal, in verminkte, gewonde of ontzielde staat, en de altijd problematische verhouding die kranten daarmee hebben. Dagelijks vallen wel ergens op de wereld slachtoffers, van natuurrampen, particuliere moordenaars, ongelukken en oorlogen. Pers en televisie informeren ons daarover; onze nieuwsgierigheid is hun bestaansgrond. In *Body horror* zoekt Taylor een antwoord op de vraag in hoeverre deze media, in het verlengde van hun taak als nieuwsbrenners, een morele plicht hebben om weerzin-

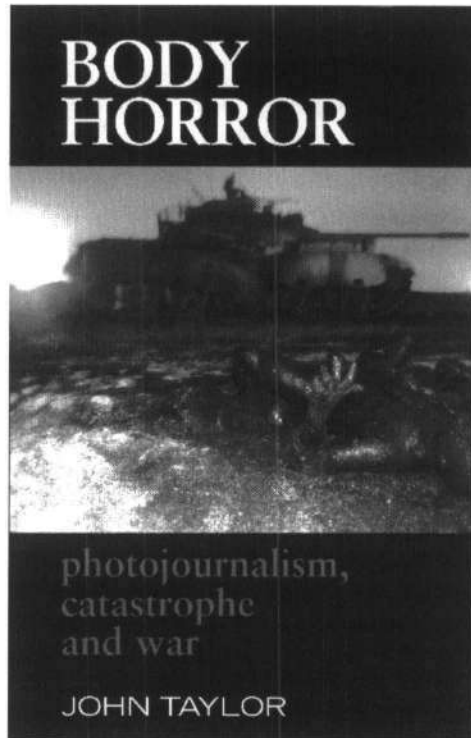
wekkende, gedetailleerde beelden van lijken en lijdende tonen. Met het risico dat lezers en kijkers daardoor geschokt en ontzet worden. Het boek beslaat 200 bladzijden met dicht opgeengedrukte feiten, citaten, meningen en vragen, en leest daardoor niet altijd even gemakkelijk. Taylor probeert de discussie over het gebruik van expliciete beelden in kaart te brengen door nauwgezet elke uitspraak die hij daarover tijdens zijn onderzoek tegenkwam aan elkaar te schrijven, rijp en groen. *Body horror* heeft als gevolg daarvan een overladen en grillig karakter. Ook het feit dat lang niet alles wat de geciteerde auteurs te berde brengen direct iets met het onderwerp te maken heeft, draagt bij tot nogal wat wijdlopiegheid.

Toch is het vooral door de omstandige beoogtrant dat het boek aanzet tot nadenken; de talloze vaak tegenstrijdige opvattingen die de lezer op zijn bord krijgt zet diens geest onherroepelijk in beweging. En daar gaat het Taylor ook om, want naast een sterk moreel besef is ook een zekere mate van zendingsdrang hem niet vreemd. Kranten zouden vaker beelden moeten tonen van huiveringwekkend menselijk lijden en van de dood, zo beweert hij – als ik het tenminste allemaal goed heb begrepen. De (Britse) pers is hiermee te ingetogen, te terughoudend, als gevolg van stilzwijgend aanvaarde journalistieke en ethische regels over goede smaak en algemeen fatsoen. De pers is bevreesd te veel walging en weerzin op te roepen bij haar lezers, die zich daardoor wel eens van de kranten, en misschien zelfs van de journalistiek als geheel zouden kunnen afwenden. Daarom vallen kranten meestal terug op wat Taylor noemt de 'metonymische

kracht' van foto's: afbeeldingen van dingen, bijvoorbeeld materiële verwoestingen, krijgen een overdrachtelijke betekenis van menselijke lichamelijke ellende en gruwel.

Met voorbeelden uit recente conflicten in de Golf, Bosnië en Rwanda toont Taylor aan dat de media in tijden van oorlog de neiging hebben om als het ware een 'gesteriliseerde' weergave van de werkelijkheid te geven, door de censuur gezuiverd van gruwelijkheden, maar ook door de eerder genoemde opvattingen van journalisten. Die daarmee, bewust of onbewust, meewerken aan een belangrijk propagandistisch doel van militaire overheden: de oorlog zo verfraaid en abstract mogelijk presenteren aan de burgers thuis, zonder beelden van menselijke gruwelen. Maar als we dergelijke beelden ongezien laten dan sluiten we de ogen voor alle ellende in de wereld, en dat leidt uiteindelijk tot onverschilligheid, redeneren de critici die Taylor welwillend citeert. Zoals Martin Bell, voormalig oorlogsverslaggever voor de BBC, die meent dat wij, in een wereld waarin op drie continenten het spook van de genocide rondwaart, onszelf er voortdurend aan moeten herinneren dat misdaden tegen de menselijkheid weliswaar voortkomen uit de platte haat van de daders, maar dat het uiteindelijk onze onverschilligheid is die ze laat gebeuren. Foltering en allesomvattend leed moeten aanschouwelijk worden voorgesteld, zodat deze verschijnselen makkelijker te vatten zijn, want wat we ons niet kunnen voorstellen, kunnen we ook niet stoppen. Dat klinkt een beetje als de idealistische boodschap die vroeger vooral uit progressieve hoek klonk: als mensen maar genoeg geïnformeerd worden over alle misstanden in de wereld, dan komen ze vanzelf in actie.

Iets dergelijks roepen doorgewinterde oorlogsfotografen natuurlijk al jaren, overtuigd als ze zijn van het feit dat hun ervaringen en hun gruwelijke foto's het bewijsmateriaal zijn, waarmee het ingedommelde publiek steeds weer uit zijn zelfgenoegzaamheid moet worden gehaald. Helaas delen de meeste krantenlezers deze mening niet. Slechts weinig men-

sen kijken tijdens hun ontbijt graag naar afgehakte hoofden en plassen bloed, en aangezien dagbladen commerciële bedrijven zijn die hun publiek graag te vriend houden, krijgen lezers die gruwelen meestal niet te zien. En dat is maar goed ook, vinden critici als Susan Sontag, wier naam in bijna elk hoofdstuk wel een keer opduikt. Beelden van wreedheden uit de 'slachtbanken van de geschiedenis' wekken slechts holle gevoelens, sentimentaliteit en pathos op. Voortdurende blootstelling aan dergelijke beelden leidt tot afstomping, gevoeleloosheid voor andermans pijn en leed. Het wordt dan steeds moeilijker om erbarmen te betonen. Omdat de media de neiging hebben om bepaalde 'veelzeggende' foto's regelmatig te hergebruiken worden die beelden al snel vertrouwd. Té vertrouwd, want ze worden saai, verliezen hun relatie met de werkelijkheid en dan zijn ze amoreel. Gruwelijke beelden kunnen volgens Sontag daarom nooit een bron zijn van ethische kennis.

Maar het is nog ingewikkelder. In een boeiend hoofdstuk over onze tweeslachtige relatie met gruwelijke foto's, beschrijft Taylor hoe we kunnen worden geraakt door dergelijke beelden: ze wekken afschuw op en stoten af door hun uitgesprokenheid, maar tegelijkertijd kunnen ze de kijker boeien en betoveren. Die fascinatie kan veel dieper gaan dan het banale verlangen naar directe bevrediging van sensatiezucht en morbide nieuwsgierigheid. De Franse schrijver Georges Bataille ontleende een seksueel genoegen aan de schoonheid die hij ontwaarde in een reeks huiveringwekkende foto's van een executie in China, waarop in detail te zien is hoe een mens, levend en klaarblijkelijk bij bewustzijn, langzaam aan stukken wordt gesneden. Anders dan zijn vele critici zag Bataille de esthetische kwaliteiten van deze afbeeldingen geheel los van hun ethische dimensie. Opmerkelijk is overigens dat Taylor ervoor gekozen heeft om bij zijn uitvoerige bespreking hiervan in *Body horror* de betreffende foto's niet af te drukken.

De bevindingen van Bataille zijn verontrustend. De meeste mensen zullen dergelijke ondermijnende en tegenstrijdige gevoelens uit de weg gaan, en daarmee dus ook de beelden die zulke gevoelens oproepen. Daarom denk ik, anders dan Taylor, dat er met de manier waarop de pers – de Nederlandse, die in het algemeen nog iets terughoudender is dan de Britse – met dit materiaal omgaat niets mis is: afgewogen, meestal subtiel, soms bot, met af en toe een misser maar altijd redelijk gedoseerd. De belangrijkste conclusie die ik zelf trok na lezing van dit boek is dat gruwelijke foto's, waarvan er een aantal haarscherp zijn gereproduceerd, zichzelf meestal overschreeuwen: ze beroeren het gemoed dusdanig dat de betekenis troebel wordt. Taylor wil die foto's inzetten in de strijd tegen de grote misdaden tegen de menselijkheid. Maar door zijn bezielde betrokkenheid vergeet hij klaarblijkelijk dat er ook nog zo iets bestaat als de 'kleine menselijkheid': het alledaagse leven. Het lijkt me een gezonde, menselijke reactie om dat een beetje draaglijk te willen houden.

Eric Smulders